

IVÁN ILDIKÓ

HA MI ÁRNYAK NEM TETSZETTÜNK

Színház-ügyek Oroszországban

Színház-ügy. A szókapcsolat hallatán most nem a szféra jövőjéről vitázó lelkes vagy gondterhelt szakmabéliekre érdemes gondolnunk. Az orosz sajtó olvasói számára e kifejezés néhány hónapja egészen konkrét jelentést kapott: így emlegetik azt a pert, amelynek vádlottjai a progresszív orosz kultúra ismert személyiségei – Kirill Szerebrennyikov, a Gogol Központ művészeti vezetője, Jurij Ityin, a Gogol Központ kezein belül működő Hetedik Stúdió színház főigazgatója, és Alekszej Malobrodskij, a Hetedik Stúdió ügyvezető igazgatója, producere, valamint a Gogol Központ könyvelője, Nyina Maszlajeva. A színház vezetőit különösen nagy kárt okozó csalással, az állami támogatás hűtlen kezelésével vádolják. A közelmúltban pedig újabb színház-ügy kezdte borzolni a kedélyeket: az a feltételezett sikkasztás, amelyet a vád szerint Lev Dogyin Kis Drámai Színháza új játszóhelyének építésekor követtek el a projektért felelős vállalkozók.

Oroszországban a nem kurzushú művészek helyzete hónapról hónapra egyre nehezebbé válik. A trend nem most kezdődött, az elmúlt évtizedben is voltak már erre utaló jelek. 2012-ben, amikor a kulturális miniszteri posztot az értelmiség megrökönyödésére az ultrakonzervatív, cenzúrapárti Vlagyimir Megyinszkij foglalta el, meglehetősen kiélesedett a kultúrharc. Ám az a fajta jogi elszámoltatás, amit a Szerebrennyikov-per képvisel, azt jelzi, hogy a „liberális” művészet megregulázása immár új fázisba lépett.

Kirill Szerebrennyikovot a magyar közönség többek között az itthon is bemutatott *Az áldozatkaszkadőr* című abszurd filmkomédia rendezőjeként ismerheti; 1993 és 2016 között tizennégy filmet rendezett, Oroszországban színházi rendezői tevékenysége még jelentősebb. A *Színház* olvasói néhány éve arról is értesülhettek (l. Marina Davidova és Pavel Rudnyev írását lapunk 2015. szeptemberi számában; *a szerk.*), hogy Szerebrennyikov volt az egyik első művész, aki kiállt Tyimofej Kuljabin mellett, amikor a pravoszláv egyház valóságos hadjáratot indított novoszibirszki *Tannhäuser*-előadása betiltásáért. Szerebrennyikov hozta létre 2012-ben a moszkvai Gogol Központot, amely nemcsak színház, hanem összművészeti intézmény, mozi, koncert- és konferencia-helyszín is.

A Gogol Központ vezetőit 2017 augusztusában vették őrizetbe. Azóta az orosz kulturális élet – túlzás nélkül – több száz szereplője felszólalt az érdekükben, több tucatnyi videonyilatkozat és petíció került nyilvánosságra, ám támogatóiknak még azt sem sikerült elérni, hogy a gyanúsítottak szabadlábon védekezhessenek. (A bíró ahhoz sem járult hoz-

zá, hogy Szerebrennyikov elbúcsúzhasson halálos beteg anyjától. A temetésre azért némi alkudozás után elengedték.) A két rendező házi őrizetben, Malobrodskij pedig előzetes le tartóztatásban várja a tárgyalás kimenetelét. Utóbbi esetében a bíróság a producer izraeli útlevelére hivatkozva indokolja a szigorúbb őrizetet – mondván, fennáll a szökés veszélye. Legutóbbi szabadlábra helyezési kérelmüket a bíróság a 2018. február 21-i tárgyaláson utasította el. A hatóságok kiemelt figyelmét kétségkívül a higgadt, szarkasztikus, nyomdakész mondatokban fogalmazó Alekszej Malobrodskij „nyerte el”: néhány nappal ezelőtt az előzetesben lévő őrizetesk számára fenntartott börtönből – SZIZO 1 – átszállították egy SZIZO 4-be, ahol elsősorban köztörvényes nehézfiúk várnak az ítéletre. Malobrodskij védője szerint az még a kisebbik gond, hogy védence most tizenketted magával van egy nyolcfős cellában, ahol nem jutott neki külön ágy. Súlyosabb baj, hogy a kardiológiai problémákkal küzdő producer a létesítményben nem jut orvosi ellátáshoz. A védő szerint így akarnak rá nyomást gyakorolni a beismerő vallomás megszerzéséhez. Szerebrennyikovék a vád szerint egy tetemes, projektátogatásból származó összeggel nem tudtak elszámolni. A pontos összeg a tárgyalások során már többször is változott: az első verzió szerint 200 millió rubelről, egy későbbi szerint kevesebbről, 68 millióról van szó.

A 200 millió rubel egy teljes megaprojekt, a *Platforma* támogatásként megítélt fedezete – tehát a Gogol Központ vezetőit azzal vádolták, hogy a projektekre szánt pénzt egy az egyben zsebre tették, mivel produktumot nem tettek le az asztalra: nem születtek előadások, elmaradtak az előirányzott programok. Eszerint nem született meg például Szerebrennyikov egyik legérdekesebb rendezése, a Párizsban is vendégzerepelt *Szentivánéji álom*. Ez a vád annyira bizarr volt, hogy a vádlottak és ügyvédek a döbbenettől és a felháborodástól dermedten, kapkodva gyűjtötték össze a megvalósult előadások tárgyi bizonyítékait: videofelvételeket, kritikákat, programfüzeteket. Nézők százai küldték el az ügyészség címére kezelt színházjegyüket. Az ügyészség válasza erre nem volt kevésbé meghökkentő, mint maga a vád: mindezt utólag is előállíthatták, az újságcikkeket meg is rendelhették, bizonyító erejük nincs.

A későbbi tárgyalásokon már „csak” 68 millió rubel el nem számolt projektpénzről volt szó, amelyet a Gogol Központ rendszeres támogatás formájában vett fel az államtól 2011 és 2014 között. Ez még mindig meglehetősen nagy ösz-

szeg. Ám a Gogol Központ népes intézmény, sok előadással, egy évadban nyolc-tíz premierrel. Az állami támogatáson kívül komolyabb forrásaik nincsenek. Így hát – érvelt a tárgyaláson Szerebrennyikov – amennyiben a vezetők valóban csont nélkül eltulajdonították a kb. havi húszezer dolláros apanázst, nagy kérdés, hogy ezalatt vajon miből fizették a színészeket és a műszakot, miből vettek technikai felszerelést – egyáltalán, miből dolgoztak napról napra.

Hogy Szerebrennyikovék esetében nem csupán egy gazdasági bűncselekmény feltárásáról van szó, hanem a közvéleménynek szóló, demonstratív „nagy perről”, azt már az ügy kirobbanásakor, 2017 májusában tudni lehetett. Május 23-án, a próbák ideje alatt fegyveresek tucatjai szállták meg a Gogol Központ épületét. Az FSZB (Szövetségi Biztonsági Szolgálat) terepruhás, símaszkos, golyóálló mellényes emberei félbeszakították a próbát, fegyvert fogtak a művészekre, összeterezték őket a legnagyobb helyiségben, elkobozták a telefonjaikat, majd módszeresen felforgatták az irodákat, és lefoglalták a számítógépeket. (Később Putyin elnök egy tévéinterjúban elítélte ezt a láthatóan felesleges erődemonstrációt, de nála gyakori eljárás a fegyveres testületek túlbuzgóságára utalni olyan ügyekben, amelyekben nagy valószínűség szerint ő mondta ki a döntő szót. Sokkal hihetőbb, hogy az ügy felütése, az FSZB

indokolatlanul drámai fellépése tudatos és felsőbb szinten tervezett volt.)

Az orosz híroldalak cikkei között mostanában egyébként is sok bírósági tudósítást találni, a közvéleményt foglalkoztatják a Putyin-éra nagy perei, a kormányzók, cégvezetők, FSZB-főtisztek ügyeinek alakulása. (A vád szinte mindig nagy értékű csalás és/vagy korrupció. S közismert tény, hogy Oroszországban a gazdasági bűncselekménnyel megvádolt személyek túlnyomó többségét el is ítélik.) Van úgy, hogy hetente jut belőlük egy-kettő. Az elítéltek sorában 2017 decembere óta egy volt miniszter is van Alekszej Uljukajev személyében. Mint nem először az orosz történelem során, az elithez tartozni ma sem a nyugodt élet kulcsa. A látványos perek, a túlságosan megerősödött kiskirályok ledózerolása már jó ideje a rezsिम reprezentatív nyilvánosságának fontos részét képezik – bár maga az elnök számára nyilván ezek gyakorlati haszna, a potenciális riválisok eltüntetése sem mellékes. A művészek elleni eljárásra azonban érthető módon másképp reagál a közönség, mint amikor azok a piaci szereplők kerülnek bajba, akiket a hatalom valamelyik szférában veszélyesnek ítél az állam monopóliumára. Pedig az alapelv gyakorlatilag azonos.

A vádlottakkal szimpatizálók tényként kezelik, hogy koncepciók eljárásról van szó, a népszerű, nemzetközi híró

A bíróság szerint meg nem valósult Szentivánéji álom plakátja.
 Forrás: Kirill Serebrennyikov Facebook-oldala

Szerebrennyikov (akinek szabadon bocsátását az Európai Filmakadémia is követelte) a hatalom szempontjából kellemetlen, kezelhetetlen művész, az eljárás az ő ellehetetlenítését szolgálja. Ugyanakkor a mellette kiállók jó része is valószínűnek tartja: a törvény betűje szerint a rendező és társai felelősségre vonása nem feltétlenül jogtalan. A probléma kulcsa a kulturális intézmények által pályázható állami támogatások rendszere. És egy szép orosz szlengszó, az *obnaliczka*, amely számos, adóelkerülés céljából végzett gazdasági machinációt jelölhet.

„A kulturális projektek állami támogatása úgy van kitálva, hogy semmi se működjön benne *obnaliczka* nélkül. Épp ezért nagyon sok ember feje felett – a legtöbb ember feje felett, függetlenül a gondolkodásuktól és a nézeteiktől – Damoklész kardjaként lebeg az a pénzügyi gyakorlat, amely felett [a hivatalok] már sok-sok éve szemet hunynak, mivel ha az ember egyáltalán nem ügyeskedik, nem lesznek sem előadások, sem filmek – semmi sem lesz. A helyzet roppant egyszerű. Az állam bérbe veszi az alkotókat, és azt mondja nekik: dolgozzatok, de én eközben olyan körülményeket teremtek, hogy börtönbe juttathatlak benneteket, ha úgy tartja kedvem. Ez itt a probléma. És a reakciónak, amit az emberek erre adnak, valójában semmi köze ahhoz, hogy az állam kit foglalkoztat így az adott esetben – művészeket, burkolókat vagy bárki mást. Ezek egyszerűen teljesen igazságtalan, jogilag elfogadhatatlan munkafeltételek. Ebben az esetben a politikai tiltakozás lehetséges és szükséges is. Ilyen értelemben itt nem az a kérdés, hogy milyen stratégiát választanak az adott helyzetben a művészek, hanem az, milyen stratégiát választanak az állampolgárok” – fogalmazta meg Szergej Vasziljev zenész és színész, a Gogol Központ egykori

zenei vezetője a Radio Szvoboda Szerebrennyikov ügyének szentelt stúdióbeszélgetésében.¹

Szerebrennyikovék helyzetét enyhén szólva nem könnyíti meg, hogy Nyina Maszljajeva, a színház könyvelője vádalkut kötött az ügyészséggel, és részlegesen elismerte a bűncselekményt. Maszljajeva vallomása pedig minden bizonnyal többet nyom a latban, mint az ügyészség címére postázott színházjegyek.

A kulturális közéletben a színház-ügy kapcsán zajló viták jócskán túlmutatnak Szerebrennyikov bűnösségének vagy ártatlanságának megítélésénél. A művészeti élet szereplőinek vonatkozó megnyilvánulásai egymás hozzáállását is minősítik. Volt, akiben visszatetszést keltett a Szerebrennyikov érdekében született petíciók, szolidaritási nyilatkozatok, folyamodványok egy részének szervilis hangneme. A legtöbb visszajelzés arra az első fogalmazványra érkezett, amelyet még 2017. május 23-án, a házkutatás után tartott szimpátia-tüntetésen olvasott fel Csulpan Hamatova, s amelyet többek között Oleg Tabakov és Jevgenyij Mironov is aláírtak: „Mi, Kirill Szerebrennyikov és a Gogol Központ színház kollégái és barátai megrendüléssel értesültünk a mai eseményekről. Kirill Szerebrennyikov az egyik legkarakteresebb kortárs orosz rendező, érdemeit nemcsak hazánkban, de az egész világon elismerik. Mindannyian becsületes, rendes, nyílt embernek ismerjük. A színház és annak tehetséges vezetője a váratlan házkutatás miatt kénytelen volt megszakítani az alkotómunkát. Ezúton küldjük támogató szavainkat kollégáinknak, s reméljük, hogy a vizsgálat objektív és igazságos lesz, a vizsgálat alá vont személyek iránti indokolatlan kegyetlenség nélkül, és nem okoz kárt sem a színháznak, sem a társulatnak, sem személyesen Kirill Szerebrennyikovnak.”²

„Mit jelentsen az, hogy a vizsgálat alá vont személyek iránti indokolatlan kegyetlenség nélkül? – füstölgött Lev Avenajsz orosz-izraeli újságíró Alekszandr Valdman műsorában.³ – Mintha azért könyörögnének, hogy arca azért ne üssenek!” Ivan Viripajev dramaturg és rendező nyílt levelében még keményebben fogalmaz: „Mondjuk ki nyíltan: Kirill Szerebrennyikov és társai letartóztatása ismét egy olyan tett, amiért a hatalomnak, amely ma Oroszország élén áll, soha nem kell majd számot adnia. Tudom, hogy önök közül a legtöbben már megírták támogató szavaikat, elmentek valamelyik tüntetésre, interjúkat adtak, sőt, talán az elnökhöz is fordultak már az ügyben. Ne is haragudjanak, de ez már-már tragikomikus. Hiszen sokan eközben továbbra is olyan filmekben és előadásokon dolgoznak, amelyek a Kulturális Minisztérium támogatásából készülnek el! Akárhogy is: ha együttműködünk ezzel a hatalommal, s közben azt gondoljuk, hogy művészetünkkel és állampolgári kiállásunkkal bármit is megváltoztathatunk ebben az országban, csupán ismét becsapjuk magunkat, és becsapjuk a hazánkat is. Már bocsánat, de ez egészen infantilis hozzáállás. [...] Az első dolog, amit mi, kulturális szereplők, értelmiségiek, a progresszív Oroszország képviselői megtehetünk, az hogy nem támogatjuk többé ezt a rendszert. Nem kell többé állami díjakat átvenni, és nyilvánosan, kamerák kereszt-tüzeiben rázogatni Putyin elnök kezét. Vagy talán nem értik, igen tisztelt kollégáim, kiváló művészek, hogy valójában az önök kettős élete juttatta rács mögé Kirill Szerebrennyikovot?”⁴

1 <https://www.svoboda.org/a/28722744.html>

2 <https://meduza.io/feature/2017/05/23/my-potryaseny-segodnyashni-mi-sobytiyam-chulpan-hamatova-zachitala-obraschenie-akterov-v-podderzku-kirilla-serebrennikova-video>

3 <https://www.youtube.com/watch?v=Jt-v-2mE15s&t=316s>

4 <https://echo.msk.ru/blog/echomsk/2043390-echo/>

Természetesen a millión belül akadnak olyanok is, akik a Szerebrennyikovék elleni eljárást kifejezetten helyeslik, mint Andrej Koncsalovszkij filmrendező vagy Grigorij Szaszlavszkij kritikus.

Szerebrennyikovék „nagy peréhez” képest a pétervári Kis Drámai Színház (Malij Dramatycseszkij Tyeatr) új épülete körül kibontakozó sikkasztási botrány igazi „kabátügy” – olyasvalami, amiért Lev Dogyin rendező nem vonható felelősségre, de a nevét mégis összefüggésbe lehet hozni vele, és a színház reputációjának komoly károkat okoz.

A Malij új játszóhelyének építését három évvel ezelőtt kezdték el. Az építető az önkormányzat, Dogyin intézménye csak a végfelhasználó lesz. A hírekben szereplő 45 millió rubeles sikkasztással a kivitelezést végző alvállalkozókat vádolják. Maga Dogyin úgy nyilatkozott, hogy az új játszóhely építésének ügyében a Malij vezetősége nemcsak vétkes, de tehetetlen is. A rendező szerint az építés során a tervezésnél még figyelembe vették az igényeiket, de a kivitelezés során már egyáltalán nem. Már az ellen is hiába tiltakoztak, hogy az alvállalkozói tendert egy olyan cég nyerte, amely szemmel láthatólag képtelen a feladat elvégzésére; amikor a társulat megnézte a helyszínt, alig folytak munkálatok, ami pedig elkészült, köszönő viszonyban sem volt a tervekkel. A sikkasztás gyanúját a rendező nem kommentálta, csak annyit közölt: bebizonyosodott, hogy ezekhez a visszaélésekhez a színháznak sem jogi, sem gazdasági értelemben nincs semmi köze.⁵

A színház érintetlenségét Megyinszkij kulturális miniszter is elismerte, aki harcos-diadalmas nyilatkozatban üdvözölte a sikkasztással vádolt építési vállalkozók letartóztatását február 21-én. Mindazonáltal az internetes portálok „Sikkasztás a Malijban” és hasonló címmel megjelenő cikkei, valamint a „Szerebrennyikov-ügy” és a „Dogyin-ügy” pusztán időbeli párhuzamossága sajátos képzeteket kelt: mintha a progresszív színházak háza táján úgy általában büzlene valami. Pedig Lev Dogyin, aki még 2016-ban is komoly állami kitüntetéssel volt büdös, nem nyílt és harcos ellenzéki, mint Szerebrennyikov, a művészetét pedig jelenleg legalább annyira támadják balról, mint jobbról. Ám az is tény, hogy az elsők között tiltakozott Szerebrennyikov letartóztatása ellen.

Szerebrennyikov és Dogyin története kapcsán az autoriter rendszerek működési formulájáról vajmi kevés újat tudhatunk meg – mindaz, amit látunk, volt már. A legproblematisabb – és saját közös kelet-európai jövőnk szempontjából talán legfenyegetőbb –, hogy a színház ma Oroszországban nem a kultúra egyik katalizátora és kiemelkedő szellemi teljesítmények terepe, hanem elsősorban „ügy”, jogi-igazságszolgáltatási értelemben. S ezek az évek még akkor is hatással lesznek az orosz kultúrára és közéletre, amikor Putyin és rendszere már csak néhány lap lesz az iskolások történelemkönyvében.

„Minden támadás véget ér egyszer, változnak a rendszerek, a politikusok, a helyzetek – a művészet marad. Az előadás, ami állítólag nincs is, úgy tűnik, elevenebb már nem is lehetne: gyakran és telt ház előtt játsszák. Az előadás, ami nem lesz, csak azért is el fog készülni. Tegnap különös napom volt: arról az előadásról érkeztem ide, ami nem lesz, arra az előadásra, ami nem volt. Ilyen hashtagek alatt zajlik az életünk.” (Részlet Kirill Szerebrennyikov beszédéből, a Gogol Központ 2017. júliusi évadzáróján.)⁶

5 https://78.ru/news/2018-02-22/hudruk_mdt_dodin_skandal_s_podryadchikom_silno_udaril_po_reputacii_teatra

6 https://www.youtube.com/watch?v=DkrGa0_M8U8

VIDÍTÓ KEDVEZMÉNYEK!

Ne búsuljon tovább!

A Magyar Narancs-olvasókártyával akár több ezer forintot is spórolhat kedvenc helyein.

Rendelje meg kedvezményesen a Magyar Narancsot, és legyen Öné a legtöbb helyen **20 százalék kedvezményre** jogosító „Olvasókártya”!

Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni!

Részletek: www.magynarancs.hu/elofizetes

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezményt nyújt:

Bethlen Téri Színház • Cirko-Gejzr • Fonó Budai Zeneház • Írók Boltja • Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház • Katona József Színház és Kamra • Ludwig Múzeum • Nemzeti Táncszínház • Örkény Színház • Petőfi Irodalmi Múzeum • Szkéné Színház • Trafó • Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezményt nyújt: Transzit Art Café

7% kedvezményt nyújt: Lira Könyvesboltok

magynarancs.hu/elofizetes

MAGYAR NARANCs